

וירא - למה אברהם הכריח את אורחיו לברך את ה'?

השיחה: חלק ט"ו, שיחה ג' לפרשת וירא • siha.beiyoune@loubavitch.fr

איזה ערך יש לאמירה כפויה שאין בה כוונה? ואיך ייתכן לומר שבכך פרסם אברהם שם ה' בעולם? הלזה תיקרא 'אמונה'!?

מקור 2 - ניתן ללחוץ יהודי לקיים 'רצונו הפנימי', אבל לא 'עובר ושב'

מילא אם היה מדובר בהכרח יהודים לקיים מצווה, אז היה אפשר לומר כדברי הרמב"ם הידועים בהלכות גירושין, שאם הבית-דין החליט שעל יהודי לגרש את אשתו, ואותו יהודי לא רוצה לגרש⁵ - פוסק הרמב"ם שִׁמְכִין הבעל עד שיאמר "רוצה אני" לגרש, ואז הבית-דין יתעדו זו בשטר הגט'.

מסביר הרמב"ם, שהגם שה'רוצה אני' הגיע מתוך הכרח ומכות, ולכאורה ברור שאינו רוצה לגרש את אשתו, מ"מ, הגט כשר - מכיון שכל יהודי "רוצה להיות מישראל... לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו. וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר 'רוצה אני' - כבר גרש לרצונו".

מכאן רואים, שע"י הכרח, יכולים לגלות הרצון הפנימי של יהודי, רצונו לקיים רצון ה', גם אם לפני ה'לחץ' היה ברור שלא היה רוצה לקיים מצוות.

אמנם, אי אפשר להסביר זאת אצלנו, מכיון שאברהם סתם 'עוברים ושבים' לא-יהודים. ואם כן ברור לכאורה שמעולם לא רצו לברך ה', ועשו זאת רק מכיון שלא רצו לשלם...

מקור 3 - האם זהו מתפקידו של אברהם לוודא שאורחיו רציניים?

ה"יפה תואר"⁶ על המדרש מיישב זאת כך: "אברהם עשה זאת רק לצאת ידי חובתו נגד ה'. ואם המה [האורחים] רמוהו - העיון תלוי בהם ולא בו [באברהם]"⁷.

אמנם, קשה לפרש כך⁸, כי במדרש איתא שהקב"ה הודה לאברהם והחשיב אותו שותפו לבריאת העולם, על כך שפעל בהם הכרה בבורא עולם⁹, ומשמע שהיתה זו הכרה אמיתית.

מקור 4 - תחת לחצו של משה רבינו, דור המרגלים השתנה לטובה

והביאור בזה: מצינו שלפעמים רצונו האמיתי והפנימי של האדם בתורה ובמצוות מוסתר בשל חומריותו וגסותו, וכדי לגלות רצון פנימי זה יש צורך לשבור תחילה קליפה חומרית זו באמצעות יחס נוקשה, וכך לעורר את פנימיותו¹⁰.

והמשתה. וכשראו כך, כי היה רוצה אברהם שיפרעו הכל, אז ברכו הקב"ה שלא ברצונם על מנת שלא יפרעו שום דבר".

משמע מכך, שגם אחרי שברכו, לא היו מסכימים לברכה זו... אכן, הרבי מביא זאת בהערה 6 בשיחה, אבל בהמשך השיחה יבאר שאחרי שהכריח אותם, ברכו שם ה' ברצונם המלא, וכפי שנבאר.

⁵ הסכמה מלאה של הבעל נחוצה כדי שהגירושין יהיו בתוקף. מכיון שכתוב "ושלחה מביתה": עליו לשלחה ולגרשה בעצמו. הבית-דין רק מתעד זאת בכתב... הבעיה כאן היא שאינו רוצה לגרש, והב"ד אינו יכול לגרש אשתו במקומו...

⁶ ביוגרפיה: רבי שמואל יפה אשכנזי, מחכמי טורקיה לפני כ-500 שנה.

⁷ ובמילים אחרות: אברהם מתגונן... אני עשיתי מה שעלי לעשות, הם אמרו "ברוך ה'", זה לא בעיה שלי מה התכוונו בליבם...

⁸ חוץ מהשאלה הני"ל, מה התועלת במאמץ זה של אברהם, אם בסופו של דבר אורחיו "רימוהו" ולא התכוונו כלל בהווה ובעתיד לברך שם ה'.

⁹ לשון המדרש: "אמר ליה הקב"ה: אני לא היה שמי ניכר לברייתו והכרת אותי בברייתו. מעלה אני עליך כאילו אתה שותף עמי בברייתו של עולם".

¹⁰ ובמילים אחרות: בתחילה היהודי לא רוצה כלל בחיצוניות לקיים המצווה. מכריחים אותו, ואז (לא רק בחיצוניות, אלא) גם בחיצוניותו, רוצה בכך!

הערה למגיד השיעור: שיחה זו עשירה מאוד במקורות, ומסבירה עיקרי שיטתנו במבצעי הפצת תורה ומצוות (לפעמים ע"י לחצים וכו' עד שייסיכמו להניח תפילין וכדומה). בשיחה מוסברים כמה סיפורים על סוגי לחץ על יהודים לקיים מצוות.

יש להכין טוב-טוב את השיחה ולהחליט מראש על מה ידובר בשיעור ועל מה לא ידובר. ישנם סוגי לחץ שאפשר להסביר בקלות, וישנם אחרים שיותר קשה להסביר לפי טיב הקהלה... שיחה זו מיוסדת על התוועדות ש"פ במדבר תש"ל, הכוללת כמה הוספות בביאור מעלתו של יהודי. ותן לחכם ויחכם עוד.

הקדמה:

בפרשתנו מסופר איך שאברהם השפיע על המון אנשים להאמין בהקב"ה, בהשתמשו בדרך-כלל בטכניקות שכנוע והסברים, ולפעמים גם בהכריחו את אורחיו לברך ה', כפי שנבאר.

כמובן שנשאלת השאלה: מה שוה מצווה הנעשית מתוך הכרח (כדי להיפטר מהלחץ)? האם כך מקרבים אנשים לתורה?¹

מקור 1 - מהי התועלת בהכרחת אברהם את אורחיו לברך שם ה'?

בפרשתנו מסופר שאברהם נטע "אשל", (בנה אוהל באמצע המדבר, הפתוח מכל הרוחות כדי להכניס אורחים בקלות), ובאוהל זה - "ויקרא שם בשם ה', אל עולם".

אומרת הגמרא: "אל תיקרי 'ויקרא' (שם ה' לעצמו), אלא 'ויקרא'². מלמד, שהקריא אברהם אבינו לשמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב³. כיצד? לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו [ולהודות לו]. אמר להם: וכי משלי אכלתם? משל אלוקי עולם אכלתם! הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם".

המדרש מספר שאם מי מהאורחים היה מסרב לברך לה' אחר המזון - היה אברהם תובע ממנו תשלום גבוה מאוד תמורת הלחם, בשר ויין שהוגשו לו, בטענה שזהו מחירה של סעודה כזאת באמצע המדבר; וכשהיה האורח רואה את עצמו במיצר, היה מסכים לברך אחר המזון - בעל כרחו.

ולכאורה הדבר תמוה: מהי התועלת בכך שאדם מוציא מפיו מלים בשבחו של הקב"ה בעל כרחו, כאשר לבו בל עמו?⁴

¹ פתיח חילופי להקה: מן הסתם קרה לכם לעבור ברחוב Rosiers ולראות חסידים ושלוחים מסורים העוקבים אחרי תיירים יהודים ומציעים להם להניח תפילין, לפעמים כמעט מתוך הכרח, עד שנדמה שהיהודי מניח תפילין פשוט כדי להיפטר מהלחץ (של השליח, של בני היהודי או אשתו וכו'...).

ובכן, נשמעות הטענות: מה שווה הנחת תפילין כזו שהיהודי יוכל לשכוח כמה רגעים אחרי זה? אמנם, ישנם עדויות אין-מספר על מאות ואלפי יהודים שהנחת תפילין זו היוותה נקודת ההתחלה עבורם לחזרה בתשובה, וכפי שנבאר.

(וכפי שהעיד אחד מהשלוחים הפועל במסירות במבצעים ברחוב Rosiers, שגם כשיהודים מסרבים, ולבסוף מניחים תפילין להיפטר מהלחץ - מעולם לא קרה שאחרי שהיהודי הניח תפילין התחרט ורָטן על כך שהניח תפילין!).

אבל בכל זאת נשאלת השאלה, למה לא להשתמש בשכנוע שכלי ולחכות שהיהודי יהיה מוכן להניח תפילין, ואז יניח מעצמו!

להעיר, שגם שכנוע שכלי הוא סוג של "הכרח"... אבל לפחות היהודי לא מרגיש שהכריחו אותו, ומרגיש שהחליט מעצמו כשהיה מוכן לכך.

² בספר התורה, המילים כתובות ללא ניקוד. ולכן, יש את ה"קריא" לפי המסורה ("ויקרא"), אבל, לפי המדרש, אפשר גם לנקד אחרת - "ויקרא".

³ בזמן אברהם, רוב העולם היו עובדי עבודה זרה, ואברהם התחיל לשכנע את כולם להאמין שיש רק א-ל אחד בעולם (monotheïsme בלע"ז).

⁴ בתוספות שאנץ בגמרא סוטה שם (על הדף): "יש במדרש שלא רצו לברך ברצונם עד שאמר להם אברהם פרענו מה שאכלתם ושתיתם. והיה אומר להם שהוא עולה למנין גדול כי היו במדבר והיה טורח גדול להביא שם המאכל

וכמוסבר בתנאי בקשר למעשה המרגלים, שבתחילה אמרו שלא יוכלו לעלות לארץ ישראל, מכיון שהעם הנמצא שם "חזק הוא ממנו" - מה' ודבריו הקשים של הקב"ה ומשה ("עד מתי לעדה הרעה הזאת") פעלו שהעם חזר בתשובה, ומיד אח"כ אמרו "הנני ועלינו" [אל ארץ ישראל]!¹¹

מקור 5 - דוגמא נוספת ללחץ חיובי: נזיפת הבת קול בהר סיני

זהו ההסבר למאמר המשנה "בכל יום ויום בתקול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת 'אוי להם לבריות מעלבונה של תורה!', שְׁקָל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף".

לכאורה, אם רוצים לדחוף יהודים ללמוד תורה, למה לעשות זאת ע"י דברי נזיפה? למה לא לדבר איתם דברים נעימים על מעלת לימוד התורה והברכות שזה מביא?

אלא שהביאור הוא כנ"ל, מדובר כאן על יהודים בבחינת "בריות"¹², שדיבורים כמו "יוקר לימוד התורה" לא מדברים להם... תפקידם של דברי הנזיפה בבתקול הוא לשבור את החומרות והגסות, ובכך לעורר את הרצון לעסוק בתורה.

מקור 6 - תוכחת רבי אלעזר: "ריקה, כמה מכוער אותו האיש"

אמנם, כל זה עובד רק כשלפחות היהודי רגיש ל"קדושת התורה", ומיד שאומרים לו שהתורה נעלבת מהנהגתם ("עלבונה של תורה"), מספיק הדבר לעוררם.

אכן, ישנו מצב נחות עוד יותר, שבו הרצון הפנימי מוסתר ונעלם כל-כך עד שגם שבירת הקליפה החומרית לא תגרום לו להתעורר; במקרה כזה צריכה לבוא נזיפה יוצר חזקה, נזיפה שכל תכליתה הוא בשבירה כשלעצמה, שכן אדם שבור וכנוע יכול להפוך ביתר קלות ל"כלי" לקדושה.

בכך יובן סיפור הגמרא על ר' אלעזר ברבי שמעון שהיה בדרך, ומישהו אמר לו "שלום עליך רבי". ובמקום לענות אמר לו: "ריקה, כמה מכוער אותו האיש!", והלה השיב לו "לך ואמור לאומן שעשאי כמה מכוער כלי זה שעשית"¹³.

שלכאורה נשאלת השאלה: מה הייתה כוונת רבי אלעזר? למה עשה זאת? הרי היה גדול בישראל ולא סתם טעה!¹⁴

ובכן, כוונתו של ר' אלעזר היתה לכיעור רוחני - הוא הבחין בכך שאותו אדם היה נחות דרגה וחסר כל מעלה אמיתית, ולכן פנה אליו בדברים קשים כדי לעורר בו את ההכרה בבורא העולם. ואכן, הדברים פעלו, מכיון שהיהודי הגיב מיד "לך ואמור לאומן שעשאי...", היינו שהכיר מיד בהקב"ה¹⁵.

¹¹ וזאת, ללא שמשה הראה להם שום אות ומופת! רק הוכיחם ודיבר איתם בדברים קשים, נתן להם על הראש... וממילא חזרו להקב"ה.

¹² שמעלתם היחידה היא היותם בראים של הקב"ה, והם יודעים ומרגישים זאת, ולכן, אפשר לעוררם בנקודה זו (שה' אינו שמח מהנהגתם), כדלקמן.

¹³ כדאי לעיין בסיפור המלא בגמרא תענית כ, א (נמצא במדור "הוספות").

¹⁴ בדעת תתתון: לכאורה, אפילו קל-שבקלים לא היה מתנהג כך! מישהו אומר לך יפה 'שלום' בדרך, גם אם אינך במצב רוח לענות לו, תענה לו בשפה רפה, תגיד לו שאתה עסוק, שתתקשר 'מאוחר יותר' וכו'... אבל לענות לו "אתה מכוער"?! ובפרט שמדובר כאן על רבי אלעזר, בן רבי שמעון בר יוחאי, שלמד עם אביו במערה משך י"ג שנה וכו', ופשוט שכל מעשיו מדודים ומדויקים!

¹⁵ אמנם מסופר שם בגמרא שרבי אלעזר ביקש מחילה מיהודי זה. ועיין בשיחה בהערה *23, שהטעם לכך הוא מכיון שהיהודי הגיב כל-כך מהר עם "אומן שעשאי", מכך הבין רבי אלעזר שיהודי זה בעצם כבר אחז בדרגה זו לפני הנזיפה. ואם כן, נזיפה בסדר גדול כזה היתה אולי מיותרת...

ולכן גם, היהודי מחל לו, אמנם התנה זאת בכך "ובלבד שלא יהיה רגיל בכך", משמע זה שרבי אלעזר עושה זאת לפעמים, זה לגמרי בסדר. אמנם, הגמרא מסיקה ש"לעולם יהא אדם רך וקנה", מכיון שנזיפה כזו אינה הנהגה רגילה. בדרך אפשר: להעיר גם שנזיפה חזקה זו נעשתה ע"י גדול בישראל, רבי אלעזר, ורק לו יש שיקול הדעת הנכון מתי לעשות זאת. וכפי שראינו בפעמים בודדות

בדומה לכך מסופר על אדמו"ר מוהרש"ב¹⁶, שדחה יהודי שביקש את ברכתו עבור רוב נסיונותיו, ולאחר שהלה נשבר ופרץ בבכי מר - קיבלו שוב והפעם העניק לו את ברכתו.

דלכאורה, למה דחהו הרבי?¹⁷ אלא, שבתחילה הוא אכן לא היה ראוי לברכה, אולם שברון הלב שנגרם לו על-ידי הדחייה הפך אותו למציאות חדשה, לכלי חדש הראוי לברכה ה'.

מקור 7 - החילוק בין יהודי ללא-יהודי בפעולת הלחץ והנזיפה

השבירה והנזיפה מהסוג השני אפשרית גם ביחס לגוי; אלא שכשמדובר ביהודי השבירה היא רק בחיצוניותו, ותכליתה היא לגלות את הפנימיות שבו (שהיה תמיד טוב, גם בשעת החטא), ואילו ביחס לגוי - השבירה היא בכל מהותו, אלא שהיא חושפת בו יכולת להגיע לדרגה רוחנית נעלית יותר.

מקור 8 - אברהם הכריח והלחץ את אורחיו ה'גסים', בלית ברירה

ולפי זה יובן בענייננו: כשראה אברהם שישנם אנשים שאינם מוכנים להכיר בקיומו של הבורא על-ידי שכנוע והסברה, בגלל גסותם וחומריותם - הכניס אותם למצב של לחץ ומיצר, ששבר והכניע חומריותם זו, ואז היה ביכולתם לקבל את האמת (בהסברים הקודמים) ולהכיר במציאות הבורא¹⁸.

מקור 9 - ההוראה: להשפיע בכל הדרכים כדי לקרב יהודים לקב"ה!

ההוראה מכל האמור: "מעשה אבות סימן לבנים" - יש להשתדל להשפיע על יהודים "עוברים ושבים" הנמצאים "ברחוב" ולקרבתם לתורה בכל אופן אפשרי: לספק להם מאכל ומשקה, ועד באמצעות הפעלת לחץ מתון¹⁹ (בדרכי נועם).

ואם תשאל: מהי התועלת במצווה הנעשית מתוך הכרח? הנה, יש לנו הוראה בתורה (מלשון "הוראה") מאברהם. אם אצל בני-נח וקודם מתן-תורה זה עבד מצויין, קל וחומר שהדבר יעבוד אצל יהודים ואחרי מתן-תורה! ועל-ידי-זה נזכה לביאת משיח צדקנו, ש"יכוף כל ישראל"²⁰ לקיום התורה והמצוות²¹.

אצל רבינו - לדוגמא בסיפור היהודי המסיונר שהסכים להניח תפילין: (הוידאו של ה'דולרים', והנחת התפילין לאחרונה, כאן: <https://goo.gl/zu5DEg>).

אמנם, ברור שאין סדר זה מתאים לאנשים כערכנו! ועיין בהוראת השיחה לקמן.

¹⁶ כדאי לספר הסיפור בארוכה, כמוכבא באותו ו' בשיחה. חוץ אם מרגישים שהקהל לא מוכן לשמוע סיפור כזה חד חוזק, אז אפשר לדלג על סיפור זה...

¹⁷ בדעת תחתון: יהודי מגיע, נמצא בצרות, הפרנסה, השלום-בית, החינוך - הכל על-הפנים, מבקש ברכה... האם זהו דרך להגיד לו: "אינני יכול לעזור לך?" (וכטענת הר"א). וגם אם באמת א"א לעזור (מכיון שהמצב תקוע בשמים), לפחות אפשר לעודדו, ש"אל יתייאש מן הרחמים" וכו'. אבל לזרוק אותו כך?

¹⁸ אמנם ידוע המוסבר בחסידות שאין כמעט כל זכר ל"בעלי-תשובה" של אברהם ושרה, מכיון שהשפעתם היתה ללא המשך, אבל בכל זאת, חידוש השיחה הוא שבזמן שהיו אצלו וברכו את ה', היה זה מתוך רצון אמיתי לברך.

¹⁹ לנסות לשכנע, "לשגע אותם", ולחזור ולנסות לנדנד עד שיקיימו המצווה! אגב, לכאורה לחץ זה לא מתאים לשום סוג מהלחצים שהוזכרו בשיחה (שהיה בהם שבירה), אלא רק עצם המושג של 'לחץ' מתון לקיום מצווה. ויש לעיין.

²⁰ רמב"ם הל' מלכים יא, ד: "אם] יכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות ה' - הרי זה בחזקת שהוא משיח".

²¹ בדרך אפשר: לסיכום - יש כאן ה' סוגי מצבים:

(א) יהודי הרגיש ליוקר מעלת התורה - הוא צריך רק עידוד חיוניים לקיים המצוות, ואינו צריך כלל דברי נזיפה! (רוב היהודים לכאורה במצב זה...)

(ב) יהודי שאינו רגיש ליוקר התורה - יש לנסות לשכנעו ו"לשגע" אותו ע"י לחץ מתון, לקיים התורה והמצוות (זהו גם הוראת השיחה, השווה לכל נפש).

אחר-כך, מגיעים ג' סוגי נזיפות, שלכאורה רק צדיקים יכולים להחליט עליהם.

(ג) יהודי שאינו רגיש כלל לכל הנ"ל, אך מודע לכך שהוא נברא ע"י הקב"ה - הוא צריך נזיפה קלה (על "עלבונה של תורה"), לדרבן אותו לקיים מצוות.

(ד) יהודי שאינו רגיש גם לעצם היותו נברא של הקב"ה, אותו צריך לפעמים לנענע חזק עד שיתעורר מעלפנו (כמה מכוער אדם זה!).

(ה) יהודי (היכול להיות שומר תורה ומצוות כדבעי, אך) מפאת אי-אכפתיותו ממצבו, אינו 'כללי' לקבל הברכות המגיעות לו - גם אותו אפשר לנענע ולעורר כדי שמתוך שבירתו יתפוך להיות כלי לקבל הברכות (כמו בסיפור עם הרש"ב).